

Պատասխանատու
Յովհաննէս Փիլիսեան

ՕՐԱԳԻՐ ԶՄԻՌՆԻՈՅ

Նամակըն ուղղելի էն
առ. Ղ. Գ. Պալազարեան

ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ

ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԶՄԻՌՆԻՈՅ ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ 1878 թիվ 1109

ԴԱՂԱՔԱԿԱՆ

Ի վերջ նախորդ տարւոյս, որ հինգ օրէն ի վեր է սահեցաւ անցաւ մեղէն, քաղաքականութիւնը փոփոխեց իւր հաշիւները տեսնել, միայն մի քանի թերհաշիւներ թողլով նոր տարւոյս համար, որոնք կը յուսամք թէ շուտով անոնք ալ կը վերջանան: Ուստի բարեբաղդ եմք խաղաղութեամբ ողջունելոյ մեր սիրելի բնակիչները՝ չնորհաւորելով նոցա նոր և խաղաղ տարի: Սակայն վերջին մակդրիս վերայ սիրտերս ինչ յուզուելով պահ մի կանգ կ'առնուեմք մեք: Եւ կըմտածեմք թէ որոյ համար է խաղաղութիւնը. անոնց համար՝ որոնք պատերազմունեան. պատերազմը դադարեցաւ, հետեւեցաւ խաղաղութիւնը, յաջորդեց: Իսկ Հայաստանի համար այնպէս չէ. ուստի մըքտկան պատերազմը Հայոց համար հակառակ ներք որո՞ւմ թիւն ունեցաւ. փոխանակ քրիստոնէից խաղաղութիւնը ապահովելոյ՝ աւելի խանդարեց մշտնջենաւորեց պատերազմը, սուրն ու հուրը անպակաս ընելով Հայոց գլխէն: Այնչափ մեծ է դորո՞ւնած չարիքը, որ կը գերազանցէ քան զկայսերական դուրսը և քան զարքունական ոչնորմութիւնն եւրոպական պետութեանց, վասնորոյ որ կը փութայ առաջն առնուլ թերեւս անբարոյ լինելով երկնային վճիռ մի աւերելոյ, որ տրուած կը համարի ի կործանումն Հայոց և յաւերջ Հայաստան աշխարհի: Ուրեմն խաղաղութիւնը Հայոց համար չէ:

Եւրոպայէն հասած վերջին լուրերը խաղաղական են: Անդրիա ուրախ է իւր արտաքին քաղաքականութեան վերայ: Աֆղանիստանի դործերը յաջող կ'երթան, ճէլլապատի ար-

դէն տիրած էին, այսօր Բանատհարին ևս տէրն եղած են. կը մնայ միայն Գապուլ քաղաքը, որ ըստ երեւութիւն քիչ օրէն միւսներուն վիճակը պիտի ունենայ: Շիր Ալի խան կառավարութիւնը իւր որդւոյն թողլով, ինքը խոյս տուաւ, և Ս. Բեգ-բարսուրդի ճանապարհը ձեռք առաւ, հետեւ տանելով վատ նուաստութիւնը և անպատիւ յիշատակ մի, որ յաւերջանաւ պիտի մնայ ազգաց պատմութեան մէջ: Իւր որդին Կապուլ խան կը գնաւ Գալի հաշտութիւն կնքել թշնամեաց հետ. բայց վերջապէս կամ պիտի ստիպուի Անգլիացւոյ կամքը կատարել, կամ հօրը ետեւէն երթալ, եթէ չունի բաւական քաջութիւն և պատերազմական եռանդ զէնքով զիմադրելոյ և պատերազմին դաշտին վերայ ելլէ ոչ հօրը՝ գոնէ հայրենեաց պատիւը տեղը բերելոյ:

Գաղղիոյ և թուրքական կառավարութեանց մէջ մի քանի շարժիւթ է ի վեր խնդիր մի ծագած էր ի մասին գետնի, զոր թուրքական կառավարութիւնը Գոնգ տը Սանսի անուն գաղղիացւոյ մի տուած էր պայմանագրով Հէլէնէ ընելոյ նպատակաւ. դաշինքներն ըստ պայմանագրոյն չյարգուելով՝ կառավարութիւնը ուզեց ետ առնուլ գետինը, Գաղղիոյ հիւպատոսը դէմ դրաւ, հարկ եղաւ ապա արտաքին գործոց պաշտօնեայ Պ. Վաթինիզին միջամտել. թուրքական պէյը բռնութեան ձեռք զարկաւ. և այն աստիճան հասաւ գործը, որ վերջնապէս մի յուշարկուելէն յետոյ, պատուէր ևս դնաց հիւպատոսին որ թուրքական հեռանայ: Վերջին հասած հեռագրէն կ'իմանամք թէ Գաղղիոյ դաշինքը փառաւոր հատուցում մի ստացած է թուրքական մէջ. Պէյին առաջին պաշտօնեայն Գաղղիական ընդհանուր հիւպատոսարանը երթալով՝ ըստ կանխաւ որոշուած եղանակին նե-

րոյցութիւն խնդրած է:

Հելլենական խնդիրն ևս իւր վախճանին մօտ է. յանձնաժողովները պատրաստուած են, միայն Հելլենաց կողմէ գեռ երկրորդական անգամներն որոշուած չեն: Յանձնաժողովոց դուրսերէն տեղւոյն համար Բ. Դուռը Գոքուդաս անուն փոքրիկ գիւղը ընտրուած է կ'ըսուի:

Մայրաքաղաքէն հասած լուրերն դժբաղդեղ են. Բուսիոյ հետ կնքուելիք հաշտութեան որոշիչ վերջին պայմանագիրը թէպէտեւ տակաւին չէ գործադրուած, այսու ամենայնիւ կ'երևի թէ երկու կողմէ ևս կըմտածուի որ այնպիսի եղանակաւ կարգադրուի, որպէսզի ապագային մէջ կրկին վեճեր յարուցանելոյ պատճառ չտրուի: Գարատաղի տրուելիք երկիրները առանց հակառակութեան գործադրուած պէտք է լինին ցարգ: Նոյն երկիրներուն բնակեաց յայտարարութիւն եղած է Բ. Դուռն կողմէ որ ուղղորդման իւր տեղը Բոնգէնէկոյի կառավարութեան հայտանկելով, չուզողը գաղթէ և իրեն համար նոր գետիններ ձրի կըտրուի: Այս եղանակաւ Բոսիոյիցայի խնդիրը լուծուած կը համարուի:

Պատերազմի տուգանաց համար պահանջուած գումարին թուղթ ըուպի լինելուն ջարհն հաճութիւն տալը գործն աւելի դիւրացուցած կ'երևի, ըստ որում խոստացած է որ վերջին պայմանագիրը ստորագրուելէ տասն օր յետոյ Արիանապոլիսը պարպէ: Սոյն ստորագրութիւնը այսօր պէտք է կատարուած լինի:

Բարենորոգմանց ծրագրին դալով որոյ վերայ է ընդհանուր Հայոց յոյսը, և Միսիսիայի գալստեան նման գիշեր և ցերեկ կըսպասէ, թէպէտեւ խօսքը շատ չլինի. սակայն բոլորովին ևս մոռցուած չպիտի լինի, պէտք է սպասեմք անդ-դիական համբերութեամբ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ներկայ Բանասիրական միջի ուսումնական տարւոյս, սիրով յանձն առնիք հրատարակել նշմարելով նորա կարեւորութիւնը, ըստորում ասկէ մի քանի տարի յառաջ ուրիշներն եւս նոյն խնդրոյն վերայ աշխատասիրած էին, քեպետեւ ցարդ ազգային մեռնեաց իշխանութեան կողմէ ոչինչ ընդունելութիւն չուած:

ՏՈՄԱՐԱԿԱՆ ՎՐԻՊԱԿ

Քրիստոսի 552 թուականին Տոմարական կարգադրութիւնը Մովսէս կաթողիկոսի հրամանաւ և Աթանաս Տարնոնցիի ձեռք կարգի կը դրուի և Հայոց նոր թուականը կը սկսի: (1)

Սոյն Տոմարը իր սկիզբէն մինչև քանի մը դար ըստ բաւականին անվրէպ կը լըցուցնէր թէ եկեղեցական տոներու ճիշտ օրերը, թէ արեգական կենդանակերպներու մէջ մոտեցուն ժամերը, թէ լուսնի ծննդեան օրերը և այլն և այլն. միով բանիւ աստղաբաշխութեան վերաբերեալ ամենայն ինչ կէտ առ կէտ կը լըցուցանէր. այլ ցաւ է ըսել որ շատ դարեր անցնելէն ետքը յիշեալ աստղաբաշխութիւնը, արեգական և լուսնի ընթացքներուն մէջ եղած մէկ քանի բուխներուն պատճառաւ պարզեց ուրեմն խնդիրը:

Նախնի տոմարագէտք և աստղագնէնք, որոց յորինած տոմարը Հայոց ազգը մինչև յայժմ կը գործածէ, արեւուն տարեկան ընթացքին տես-

ղութիւնը 365 օր, և ամբողջ 6 ժամ հաշուած են, և այս 6 ժամերը 4 տարուան միջոցը 24 ժամ արտադրելով որ է մէկ օր, այն ալ 4 րոպէ տարւոյն փետրվար ամսոյն տալով՝ հաստատեր են որ նոյն տարւոյն փետրվար ամիսը 29 օր ունենայ. և նոյն տարւոյն ևս շաւաղ տարի ըսել են. սոյն հաշիւը անվրէպ ճանաչելով Մարտի 21-ը օրը յաւերջան մինչև ի կատարած աշխարհի անխախտ և անշարժ գարնանային հասարակածի օր որոշեր են. և տոմարական կարգադրութիւնները այս հիման վրայ ամրապնդեր են:

Բայց գրեթէ 15 դար յառաջ գարնանային հասարակածը ճիշտ Մարտի 21-ը օր էր, որպէս Մարտի 9-ը օրը կը պատահի:

Վեշտասաներորդ դարուն այս դրութեան սխալ ըլլալը իմացուեցաւ, այս յիշեալ 6 ժամէն 11 նախնական րոպէ, և 15 երկրորդական րոպէ պակաս ըլլալը ստուգուեցաւ այն իմաստնոց և աստղագնէից նուրբ գիտողութեամբ և զննութեամբ որք աւելի հմտագոյնք էին քան զնախնիս, և այս 11 նախնական և 15 երկրորդական րոպէները տարուէ տարի բազմապատկուելով, 130 տարուան միջոցը 1 օր, այսինքն 24 ժամ դէպ ի սկիզբն Մարտի ամսոյ կը յառաջանայր, որով ի միջոցի 1500 ամաց 12 օր արտադրուելով, գարնանային հասարակածը Մարտ ամսոյն 21-ը օրէն իշաւ հիմա Մարտի 9-ը օրը: (2)

Բայց աստղաբաշխներէն ոմանք ևս կըսեն թէ «133 1/3 տարին օր մը կաւելնայ, կամ 400 տարին 3 օր. ուրեմն 400 տարւոյն մէջ երեք նահանջ տարի ըլլալ պէտք է, թէպէտ նա ալ

(2) Տես ի «Նետագոտոսիւն տոմարական վրիպակաց» յորինեալ ի տեղ Երեմիա քահանայի խաղաղիկ Կ. Պոստ 1864, ամին, յերես 15:

4000 տարին անգամ մը օր մը աւելի ունի»:

Մեր սոյն իրաւացի առաջարկութիւնը թէ և քանիցս բանասիրաց կողմէ դրական աստղաբաշխ մէջ կրկնուած էր, սակայն որու որ անկ էր անօրինել, բոլորովին անխիղճ ու անտարբեր մնաց այս մասին. կամ աւելի բաց ըսելով՝ ներկայ երանաշնորհ, Ս. Կաթողիկոսը եկեղեցւոյ երգեցողութեան խառն ի խուռն վիճակն ու ընթացքը ձանձրալի դրութեան մէջ գտնելուն համար կարեւորութիւն կուտայ և կըստիպուի Ն. Թաշճեանի մը ձեռք «Նոթայի» ձեռք եղանակ տալ եկեղեցական արարողութեանց. արդ թէ որ այս օրինակ երկրորդական և երրորդական խնդրոյ մը կարեւորութիւն կ'ընծայէ Ն. Սրբազնութիւնը, պէտք էր նաեւ հայկական եկեղեցւոյ առաջին պէտքն համարուող, որ ըստ մեզ ամենէն կենսականն է, այս տօնէրու կամ մանաւանդ տէրունական տօնից, զոր վարը պիտի յիշատակենք, կարգադրութեանը ևս աւելի նախանձանդիւր գտնուէր, նոցա ճիշտ տօնախմբութեան օրը ժամ յառաջ բարեկարգելու, որով Հայաստանեայց եկեղեցին առաջի լուսաւորեալ ազգաց բարի համբաւ պիտի ստանար. ցաւալին այլ է որ փոյթ չէ ըրած մինչև ցարգ, զոր պարտ էր ընել, որով մեր եկեղեցին և ազգը մաքրուելով այս ամեն խառնաշփոթ տօնական և տօմարական սխալմունքներէ, պարծանք պիտի ստանար իւր հայկական ոգին իւր ծոյր պահելով, որով և պատմութեան մէջ փառաւոր էջ մը կըստանար եթէ հոգ յանձին տանէր ըսած բարեկարգութիւնն ի գործ դնելու:

Արդ, ամեն ազգ իրեն յատուկ ամիսն ու տարեգրութիւն ունի, և զորս միշտ կը գործածեն. ինչու մենք մեր ունեցածը չ'գործածենք, որոնք

(1) Տես ի «Տոմարաւոր ժամանակագրական պատմութիւն Հայոց, յորինեալ ի գերա. Միքայիլ Յակոբայ Սալաքեանց արքեպիսկոպոսէ. Երես 33:

ԱՂԳԱՅԻՆ

Վսեմաշուք և մեծ. Սպարթական մահտերի
Եղորդ Եֆենտի ազգային հին հիւանդանոցի
վերայ ի հիմանց նոր կանգնել տուած հոյակապ
շինութիւնը դրեթէ վերջացած լինելով, նոր
տարւոյս առաջին օրն առջի երեկոյն հսկումն
եղաւ յիշեալ հիւանդանոցի սուրբ Լուսաւորիչ
եկեղեցւոյ մէջ, և հետեւեալ առաւօտուն
Պղծեալ տաճարի օրհնութիւնն և ազօթքներն
կարգացուելով նորակառոյց մատրան սեղանը
և սուրբ Լուսաւորիչ նորակար պատկերն օծ-
ուեցան. և ապա սուրբ պատարագի խորհուրդը
կատարուեցաւ ի ներկայութեան բազմաթիւ
բարեպաշտից: Սուրբ պատարագէն առաջ սուրբ
Ստեփաննոս եկեղեցւոյ աւագ լուսարար բարե-
շնորհ Մակար վարդապետը աւուր հանգիսին
յարմար առեւտրութեան մի բլրու, յետոյ
գեր. տէր Մեղիսեդեկ Ս. Առաջնորդը նոր տար-
ւոյ առթիւ համառօտ բայց խիստ սրտաւրելի
ծանուցում մի խօսեցաւ: Ժողովուրդը խիստ
զգածուած էին, ինչպէս սովորաբար կը պատա-
հի այսօրինակ կրօնական դէպքերուն մէջ, և
ամենուն խօսակցութեան և ուշադրութեան ա-
ռարկայ էին Սպարթական Աստուածասէր և
ազգասէր երկու մեծաշուք եղբարքը, որոց
անուանքն անեղծ պէտք է դրոշմուած լինին
Զմիւռնիոյ Հայ տարեգրութեան մէջ:

Ս. Ծննդեան ութօրէիցին հանգիստը պա-
տարագ պիտի լինի դարձեալ յիշեալ սուրբ Լու-
սաւորիչ եկեղեցւոյ մէջ, և յետ լրման խորհրդոյն
բոլոր ազգայինք անխտիր հրաւիրուած պիտի
լինին մասնակցելոյ մատարին ըստ հին բարեպաշ-
տական սովորութեան քաղաքիսոր պիտի արուի
յիշեալ հաստատութեան մէջ:

Օրուանս խնդիրն է Հայոց համար Ս. Պատրիարք
Հօր առ Բ. Գուռն տուած հրաժարականը իւր
պաշտօնէն, պաշտօն մի որ երթալով ծանրացաւ
և մեք կը պարտաւորուիմք ոչ ուրիշ անդամներ
տուած հրաժարականներու պէս նկատել այս
անգամ: Պատճառը հարկ չեմք համարիլ հետա-
զօտել, կրնայ շատ պատճառներ ունենալ. միայն
աս կայ որ ուրիշ անգամներ մեք ազգայինքս
կը թախանձէինք որ յետս առնու հրաժարակա-

շատ ժամանակներէ ի վեր բարձրիկով կը մնան:
Շատ գեղեցիկ խորհրդով մեզ տարւոյն ա-
ռաջին ամիս սահմանած է նաւասարդը և որուն
առաջին օրն ալ տարեգրուիմք. բայց կը վարմա-
նանք թէ ինչ խորհրդով Յուն վարն մեզ տարե-
գրուի կրնայ ըլլալ, մինչդեռ Հռովմայեցիք իւ-
րաքանչիւր առաջին ամսոյ առաջին օրը կամ
ամսագրուիմք «Գալենտէ» կ'անուանէին, և նոյն
բառը իւր վերնագիր իւրաքանչիւր ամսոյ սկիզ-
բը գլխագիր տաւերով կը գրէին. ահա սակէ
սովորութիւն եղաւ մեր ազգին մէջ հայկազան
առաւադարձութեամբ «Կալանդ» գրել. կամ
ըստ Յունաց թարգմանի ի մեզ «կայ—աղ—անդ»
որ չարն Յուլիանոսի ժամանակ կեսարիայի վրայ
ըլլալիք սպառնալեաց ժամանակը, Գրիստոսի
սուրբ ծննդեան քառասունօրեայ պահոց միջոցը
կ'ակնարկէ, որ մեզ Հայոցս համար նշանակու-
թիւն մը չունի:

Նաւասարդ ամիսը շատ նուիրական է, չէ թէ
մեզ միայն, այլ համայն աշխարհի ևս. քանզի
նոյ Նահապետի ջուրը հեղեղէն տապանաւ ա-
զատուելուն ապահովութեան օրը՝ տարւոյն ա-
ռաջին ամսոյն առաջին աւուր կը հանդիպի. որ
նոյն օրը անյիշատակ չ'ձգելու համար նաւասարդ-
անուանեց, որ թարգմանի «նաւաստ—աւարտ»
կամ «նաւ—հաս—արդ» . ինչու որ նաւուն նա-
ւաստութիւնը այն օրը աւարտեցաւ. և նոյ
անկից սկսաւ նոր տարին:

Այս խորհրդաւոր բառին ստուգաբանու-
թեանը համար, ազգիս պատմադրտաց ոմանք,
ինչպէս գեր. Խորէն Ալըքեան բանասէր եպիս-
կոպոսը(1), կամ բազմահմուտ ազգասէր հոգեւորդ
Կ. վարդապետ Շահնազարեանց(2) մանրամասն

(1) Տես ի «Յոյս օրագիրն Արմաշու» քիւ. 30 յերես 137:
(2) Տես «Սրբալոյս Արարատեան» քիւ. 376:

նր այս անգամ ոչ թէ պիտի համարձակուիմք
թախանձելոյ, այլ եթէ ինքնին իսկ կամայալ
իւրիք հօր ազգեցուծեան երեսն ստիպուիլ յետս
կուել իւր հրաժարագիրը, մեք պիտի բողո-
քեմք և պիտի ուղեմք իմանալ թէ ինչ թէ ու-
թեամբ յետս կուգաւ է, և ինչ վստահութիւն
ունի իւր պատրիարքութեան պաշտօնին վերայ,
որոյ նշանակութիւնը կորուսած է իսպառ Բ.
Գրան առջև, և ընդունած կայսերադրում հրո-
վարտակները մեռեալ տաւեր մնացած են:

Լրագիրը, եթէ ստոյգ է, կ'ըսէր իւր Գեկտ.
25 թուովը, թէ Պէյլիկի—Պէյա Պատրիարքա-
րան եկած է նախարարաց կողմէ խնդրելոյ հա-
մար որ յետս առնու հրաժարագիրը. բայց Ն.
Սրբազնութիւնը յանձն չէ առնար: Լրագիրը կը-
յաւելու բաւ թէ Ն. Սրբազնութիւնը արդէն
յայտնած է թէ՛ Մեծ—Եպարդ սոյն և թէ գե-
պանաց, որ պիտի պարտաւորի հրաժարել իւր
Հայաստանի մէջ հարստահարութեանց անմիջա-
պէս դարման և վախճան չարութիւն: Անգղիոյ վսե-
գեպանին առած պատասխանը խիստ կտրուկ
է, այն է համբերութիւն, որ Նապէտտին հո-
ճային մէկ առակը մեզ կը յիշեցնէ: Երանի
թէ այդ համբերութեան խրատը փութեւրուն
և միւս հարստահարող ժողովրդոց ալ արուեր,
որ նոքա ևս սպասէին մինչև բարենորոգութեց
նոր ծրագրին գործադրութեան սկսուելուն:

Յիշեալ լրագրովը 27 թուով կ'ըսէ գարձ-
եալ թէ Մեծ—Եպարդոսը հրաժարագիրը ետ
դարձուցած է խնդիր չյուզելու համար. և Ս.
Պատրիարքն ալ չէ ընդունել խնդիր յուզելու
համար. թէպէտ թուովը բերողը հոն թողու-
ցեր դացեր է:

Կ. Պոլսոյ ազգային վաճառականներէն Բաղար-
ճը Մանուկ աղա անուն, որ անյետանիքը վախ-
ճաներ է, 1500 ոսկոյ կտակ մի թողուցած է
ազգին, որոյ 5000ը Սամաթիոյ Ս. Գէորգ եկե-
ղեցւոյ շինութեան համար է եղեր. և 1000
ոսկին Հայաստանի մէկ յարմար քաղաքի մէջ
վարժարան բանալոյ յատկացուցած և առ այս
կտակակատար կարգած է Ունճեան մեծ. Աբիկ
էֆէնտին: Սոյն դուստրով խնամակալութեան
մի ձեռք Կ. Պոլսոյ մէջ անշարժ կարուած մի
դնոյ պիտի առնուի եղեր և նորա հասութիւն

և իմաստալից կերպիւ գրած են. մանաւանդ
վերջին առեւններս Ռուսներէն տամարը ճիշտ
մեր այս ըսածներուն կը համապատասխանէր.
այլ ցաւ է ըսել որ ասոնք ամենքն ալ բարձի-
թողի մնացին, թէ և մերինն ալ այս կարգէն
սեպուելու տարակոյս չունիմք: Այս է ցաւալի
կէտը՝ որ խաւարը լոյս կ'ուզէ, կամ հիւանդու-
թիւն մը դեղի պէտք ունի. և այս դեղին բժիշ-
կը գիտեն թէ օգտակար պիտի ըլլայ. և զայն
չ'գործածելը

Եւ միթէ մեզ պարծանք չէ մեր տարեգրիւն
նաւասարդէն սկսիլը. որուն առաջին օրը մեր
նախնիք Նոյնն ունեալ վարդապետ և ամանա-
րարեր տօն կը կատարէին, և Աստուծոյ զոհ կը-
մատուցանէին նոյն օրը, որ կուպալտութեան
ժամանակ ևս Տօնը նաւասարդաց կ'անուանէին
և վերջը սուրբ Գրիգոր Լուսաւորիչ ուրիշ օրե-
րու վերածեց զանոնք: Ահա այս մեզ աւանդ-
մնացած նաւասարդը իւր 11 ընկերօք մեր ե-
կեղեցական տօմարին մէջ կրնանք գործածել
և մեր տօները անոնց վրայ կարգաւորել առանց
այլալուծեան:

Ուրեմն դառնանք մեր բուն խնդրոյն, այս-
ինքն ըստ մեզ երեք գլխաւոր և երեքի սխա-
լանաց վրայ խօսիլ, ուսկից ամեն տօնը իրենց
յատկացեալ օրերէն այսր անդը կը խտտուին:
Ա. Ս. Ծննդեան ճիշտ օրը իւր ուղիղ օրէն
խտտուին:

Բ. Ս. Զատիկ հուշակաւոր տօնը իւր յատկաց-
եալ օրէն երբեմն 1, երբեմն 2, երբեմն 4 շա-
բաթ վերջ ձգել դէպ ի յամառն:

Գ. Ծաղաւորին Հայոց ընդ Յունաց:

Ա. Գրիստոսի Ս. Ծննդեան և մկրտութեան
տօնը Գրիստոսեայ ազգը տարբեր տարբեր եղա-
նակաւ կը կատարեն, այսինքն պապականք ի 25

նոր կառուցուելիք վարժարանին մատակարա-
րութեան պէտքը հոգացուի. կառուցուելիք
վարժարան ըսածը կ'երևի թէ Սրբարատեան ըն-
կերութեան կ'ակնարկէ:

Հանգուցեալը սոյն դուստրէն զատ ազգային
հիւանդանոցին ևս 20ի չափ կառուածներ գալու-
ծուցած է: Օրհնեալ լինին այսպիսի անձինք և
ապրին անմահութեան աշխարհին մէջ:

—Լրագրոյ վերջին թիւը տպուելոյ վերայ էր
երբ ընդունեցանք հետեւեալ ծանուցական գը-
րութիւնը, զոր այս անգամ կը հրատարակեմք
յայտնելով յիշեալ ընկերութեան վերայ մեր
ունեցած համակրական զգացմունքները, որոյ
և յաջողութեան ի որոնք կը փառաբանուի:

Կ. Պոլիս, 19 Գեկտեմբեր 1878:
Մեծապատիւ խմբագիր Տնօրէն Սրբ. Արարատեան
Զմիւռնիա:

Գալոցասիրաց Արեւելեան ընկերութիւնը Մշտ մէջ
Երկրորդական վարժարան մը հիմնել որոշած և այս
նպատակաւ պարոն Փիլիպոս Երեցեան անցեալ հոկտ.
9ին ճամբայ հանած էր ոչնչք եղած զբերով և զար-
ցակն ամեն հարկաւոր նիւթերով:

Այս անգամ Մշտ գերապատիւ Առաջնորդ Գրի-
գորիս արքեպիսկոպոսէն և պարոն Ք. Երեցեան ընդ-
նուած նամակներն կը ազդեցան մեզ՝ Նոյնմեր 13
երկու շաբթի օր Ընկերութեան առաջին վարժարանին
բացումը հանգիստալիս կատարուած է Ս. Մարիան
թաղին մէջ, ուր առաջին օրէն սկսեալ 503ն աւելի ա-
շակերտք կը յաճախեն և Տնօրէն խորհրդոյս ուսումնական
ծրագրին համեմատ դաստիարակութիւնը արդէն սկսած են:

Կը խնդրեմք, մեծապատիւ խմբագիր, հրատարակել
զայս ի գիտութիւն անգամոյ և համայն ազգայնոց:

Փոյս Առնապատիւ Ս. Մանուկեան
Կ. Պ. Սրբազնեան Ս. Տամատեան

Երեսադեմայ սուրբ Յակոբայ վանքը:

Յիշեալ վանքին ցաւալի վիճակի մէջ դառնուի-
լը կը կարգաւոր ազգային լրագրոց մէջ. և մեք
մեզի կը զարմանամք, գիտնալով որ Ս. Յակոբայ
վանքը ոչ թէ այս տարի, այլ 1865 թուականէն
ի վեր ցաւալի կացութեան մէջ կը գտնուէր, ո-
րովհետեւ նոյն ժամանակէն սկսաւ կանխաւ դո-
յացած մի աննշան պարտուց վերայ հետողհեմ
աւելցնել փոխառութիւնները և մինչև 1872
հասած էր 14,000 լիւրայի ըստ ցուցակին, որոյ մի

Գեկտ. Ծնունդ Տեառն, և ի 6 Յուն. մկրտու-
թիւն ըստ նոր տուածին: Յունագաւառք ի 25
Գեկտ. Ծնունդ Տեառն, և ի 6 Յուն. մկրտու-
թիւն ըստ հին տուածին: Բայց Հայաստանեայց
Առաքելական սուրբ Եկեղեցին ծնունդը և մկր-
տութիւնը ի միասին կը տօնէ, ի 6 Յուն վարի
ըստ հին և առաքելական աւանդութեան: Այս
երեք ազգաց տօնածին օրն է ճիշտը:

Ղուկաս Աւետարանիչը կըսէ, գլ. 1 համար 23.
«Եւ յետ լրման աւուրց պաշտամանց յորժամար-
ձակեաց քահանայապետն Զաքարիա զժողո-
վուրդն, և ապա գնաց ի տուն իւր», որ էր ի
թիւրինի 22 և ի Հոկտ. 10 և ի Մարգար. Ժ2 յշա-
ցաւ Եղիսարէթ. և արդ այս օրէն մինչև Ապրիլի
7ը կընէ 6 ամիս, որ է Աւետուռն հրեշտակապե-
տին առ կոյսն Մարիամ, Ղուկաս գլ. 1 համար
26, և ահա այն օրէն մինչև 9 ամիս և 5 օր կը-
ծնի բանն Աստուած յորովայնէ կուսին Մարիա-
մու, Հոկտ. 10, յաւուր կիւրակէի ըստ վիպո-
թեան սրբոյն Պօղոսկարապոսի աշակերտին Յով-
հանու Աւետարանիչի: (1)

Մկրտութեան համար ալ դարձեալ նոյն Ղու-
կաս Աւետարանիչը կ'ըսէ, գլ. 23. «Յիսուս էր
ամաց երեսնից սկսեալ ի ծննդէն անտի մինչև
ցմկրտութիւն»: Հայաստանեայց եկեղեցին զեր-
կուր ի միասին կը տօնէ, ըստ սուրբ Գրոց, զոր
Յոյնք և Պապականք ևս ի միասին կը կատարէին
Յուստինոս կայսեր ժամանակը, անկէ ետքը
տարբեր եղանակաւ սկսան տօնել:

Ուրեմն վերայգրեալ Աւետարանցոյ և հայրա-
պետաց գրութիւններէն կ'իմանամք որ ստոյգ
օրն է ի Յուն վարի 6 ըստ հին տուածին, հետեա-

(1) Տես «Ի դրախտ ցանկալի», գլուխ չորրորդ, հարց
76, յերես 146, յօրինեալ ի Ղազար Աստուածաբան
վարդապետ ցանկեցոյ:

օրինակն ունէի քովս . իսկ հիմա վեց տարուան մէջ կրկնապատկիւ և մինչև 30.000 ոսկւոյ հասնելը , եթէ ճշմարիտ է , ոչ սակաւ ևս դարձանալի է : Սակայն այս ստոյգ է որ յիշեալ աղբ. մեծ հաստատութիւնը ազդիս կարեկցութեանը և ձեռնտուութեանը կարօտ է . օր , յառաջ դարձան տանելոյ է , որ անգամ մի պարտքէն ազատի , և յետ այնորիկ նորա կառավարութեան կանակը փոխուի , որոյ յոռի տնտեսութենէն դոյսացած է մեծագուտնը պարտքը :

Լոյս պատուարժան խմբագիրը կը կարծէ զիտեալ թէ՛ իրաւագէտ իւր ներկոյ տաղանապալից վիճակէն շուտով կ'ազատի եթէ իւր սեփական իրաւունքներն իրեն վերադառնան . եթէ իրաւունց վերադարձ ըսելով նուիրակութիւնը կ'իմանայ , զոր առաջները իրաւունք ունէր գործադրելոյ , հիմակ այն գարն անցած է , նուիրակելի ժամովորդ չէ մնացած . իսկ եթէ իրաւունք ըսելով հողային ստացուածքները կ'անկարկէ , զոր ունի իրաւագէտ Ալեք. քանդակիչ մէջ , կը խալի պատուարժան խմբագիրը իւր կարծեաց մէջ , Ալեք. քանդակիչ հողը որ պարտէզ մի է և երեք կտոր չէնք , արդէն Ս. Երուսաղէմոյ անփակաւորութիւնքն են և իրեն դարձած դորութեամբ այն պայմանագրոյն զոր գեր . Սիմոն եւսկոպոս կ'էլ յիշեցի և հանդուցեալ խոնարհութեամբ պարտադրած են . և մինչև ցարդ տէր չլինելուն պատճառն է ամեն . Տէր Եսայի Պատրիարքին անհաղթելիւնը , որովհետեւ ամեն պայմաններն կատարուած են յիշեալ եպիսկոպոսաց և վսե . Նուպար փաշայի մէջ ըստ օրինի տեղական կառավարութեան և արձանագրեալ ի տոմարս տեղւոյն ամեն ժողովոց և դատարանաց . կրմայ միայն որ Ն. Սրբազնութիւնը իւր կողմէն փոխանորդ մի զրկէ իրաւագէտայ կառավարութեան կողմէ վաւերացած , ու Ալեք. քանդակիչ երթալով իւր Բագրիւ տայ , զորք վաւերանայ և հետեւապէս օրինաւոր տէր լինի Ս. Աթոռը իւր ստացուածոյ :

Մէք Ալեք. քանդակիչ եղած ժամանակն ի ինքեոյ վսե . Թագուր փաշայի երկիցս դիր գրեցինք Ն. Սրբազնութեան տէր Եսայի Պատրիարքին որ փութայ փոխանորդ մի զրկել և օր յառաջ տէր լինել իւր ապրանքին : Գ. Ժաղդարար նա և ոչ մէկ գրոյս պատասխանեց . ինչ չափեցաւ լուծութեամբ և ինչ կորոյս . շահածը

բար ըստ իմ տկար կարծեաց՝ փաստելք ապացուցեալ նոր տոմարի 12 օր տարբերութիւնը հին տոմարի Յունվարի 6-էն զեղծելով կը հասնի Դեկտ. 25 ըստ հին տոմարի , և Յուն. 6 ըստ նոր տոմարի : Դեկ. 25 ի այժմ Յոյնք կը տօնեն ծնունդ . Տեառն որ է ուղիղ , այն ալ ոչ թէ հաշուելով կամ գիտամբ , այլ պատահաբար , որ Չոք դարուն երբ արեգակը Մարտի 8-ը օրը պիտի մտանէ յառաջին տօնածան խոյն , այն ժամանակ հին տոմարին և նոր տոմարին տարբերութիւնը պիտի ըլլայ 13 օր , ահա այն ատեն բոլոր քրիստոնեայ ազգաց տօնախմբած ծնունդը ուղիղ պիտի ըլլայ , այլ սխալ , և մինակ պատականաց տօնած միտութիւնը ուղիղ :

Բ. Ս. Չատիկ հռչակաւոր տօնը սուրբ Գրոց որոշեալ օրը չկատարուելուն համար , չենք ուղեր մանրամասնաբար խօսիլ , սա չսփը կըսենք թէ՛ ընթերցողը կրնան արժա . տէր Երեմիա քահանայի , բաղմահմուտ ծերունայն « Հետադառնութիւն տոմարական վրիպակաց » վերնագրով տեսարկը առնուլ և կարգալ :

Գ. Արեգական մեծ շրջանի տեղութեան միջոցին , որ է 532 տարի , կ'ըսուի թէ չորիցս կը պատահի ծաղաղակիւր . պատահեալ և պատահելի ծաղաղակաց ծաղիւթեան մէջ նշանաւոր է մեր (6) տարեգիրը (Թ) վերադրով և (Գ) եօթներեկաւ , ինչպէս որ պատահեալ է յամի Տեառն 1634 . յամին 1729 . յամին 1824 . կը դուռնակուի պատահիլ ևս յամին 1908 և 2071 . դարձեալ կը դուռնակուի ծաղաղակի յամին 1955 , որոյ վերադիրն 9 (Թ) , եօթներեկան 1 (Ա) և գիր տարւոյն (Ղ) է . բայց այս ոչ այնչափ հաւատարմ է : Վերջապէս այս ծաղաղակաց պատահումը մեր ազգը ծաղրելի կ'ընէ առաջի Յունաց . ահա այս ինքորոյն համար հոգեւոյն Տ. Տ. Եփրեմիկութեան

չկայ . իսկ կորսուածն է նամակները գրած ժամանակէս մինչև ցարդ 2580 նաբողն ոսկի , վեց տարուան մէջ , տարին 430 ոսկիէն , որ զուտ վարձք է երկու տնէ , մէկ գետնէ և մէկ պարտիդէ . հիւանդանոց մի ևս կայ խիստ , որ թերեւս այս տարի վրած է , ուրտեղ աղքատ ընտանիք կը բնակին . իսկ եթէ նորոգուելոյ լինի , կրնայ 150 ոսկի վարձք բերել :

Իսկ եթէ գեր . Սիմոն եպիսկոպոսի ստորագրած օրէն հաշուելոյ լինիմք , այն է 1869-էն ի վեր , մինչև ցարդ կ'ընէ այն ժամանակի վործուց տարբերութիւնն ալ հաշիւի դնելով , իբր 4500 լուիւ : Եթէ կը յուսայ Ն. Սրբազնութիւնը թէ սոյն ստակն ամբողջապէս օր մի պիտի ձեռք բերէ , չեմք յուսար , վասնզի արձանագրութեանց մէջ ինչպէս տեսանք՝ դրուած է որ Բագրիւ արուած օրէն պիտի սկսի Ս. Աթոռը վարձքերը ժողովել :

Կորուստն յայտնի եղաւ . իսկ շահածն ինչ է . շահելիքը ժամանակի ինքիր է , Ն. Սրբազնութիւնը կըսպասէ թերեւս որ այս գարն անցնի , որ Նուպար փաշայի ու Թագուր փաշայի դար է . բայց կըսեալի , դարը անցնելէն յետոյ ևս փոփոխութեան ենթարկուելիք ոչինչ չկայ . տէրութեան արձանագրութիւններն անշնչելի են : Եսայի Պատրիարք եթէ խոհեմութեամբ կ'ուզէ վարուիլ , ուղուած փոխանորդը իւր կողմէն զրկելով վսե . Թագուր փաշայի գլխութեան և կամացը թող յանձնէ ամեն ինչ , և այն ժամանակ պիտի տեսնէ որ չէ խաբուեր և իւր բոլոր համոզումները պիտի փոխէ , զոր ունեցած է մինչև ցարդ . յիշեալ փաշային գէմ , որ իւր խտութեանը հետ մէկտեղուի և զգայուն սիրտ բարեպաշտ ոգի և վեհանձնութիւն :

Սոյն խօսքերը կարեկից սրտիւ կ'ուղղեմ Ն. Սրբազնութեան , և գիտեմ որ ինքն ալ կըզգայ իմ սրտիս և իմ խօսքերուս ուղղութիւնը : Խտութիւն բանեցնել օգուտ չընէր Ալեք. քանդակիչի մէջ . Եսայի Պատրիարք պէտք է հասկնայ մեր ըսածը Տ. Հ. Թ. Սաւալեան :

Լոյս մէջ կը կարգաւոր թէ սուրբ Երուսաղէմի միաբաններէն Չէյթուցի Աթոռաւ վարդապետը , որ բաւական տարի Յոպպի վանաց տեսչութեան պաշտօնը վարած և բաւական ծառայութիւններ մատուցած է Ս. Աթոռոյն , միա-

զիկոսը արտօնութիւն կուտայ Կ. Պօլսոյ Անդրիանոպօլսեցի երջանկայիշատակ Պօղոս Պատրիարքին , որ ծաղաղակի ինքիրն բառնալու համար Յունաց առաջնորդարանի հետ բանակցի . այս զեղծումը այն ժամանակ մեզ պատել էր անդադարձաբար :

Ի վերջոյ կրփափաքէինք տեսնել որ արժատէր Երեմիա քահանայի տոմարական վրիպակաց վրայ ընելիք բարեկարգութեանց առաջարկութիւնը ընդունելի ըլլար , (Տ. Երեմիայի կըսեմ . քանզի սոյն ալեւոր ծերունին իւր տոմարական տաղանդով և աստղաբաշխական արհեստով կրնամ ըսել որ Տաճկաստանի մէջ եղական է , որ 39 տարիէ ի վեր ազգային տարեկան օրացոյցին հեղինակութեանը կախատի) . վեհաշնորհ Ս. Կաթողիկոսի և իւր ձեռնհաս իշխանութեան առջև , որպէսզի ժամ յառաջ ամենքս ալ այդ գեղեցիկ բաղձանաց հասնելով միտքարուիք շատ մը նախնեաց յիշատակներով . և մեր ազգն ալ լուսաւորեալ ազգաց առջև աշխարհալուր բարի համբաւ ստանայ . գէթ ի մասին եկեղեցական դրութեան , և կերպով մը յառաջադէմ ու քաղաքակրթեալ ազգաց կարգն անցնի :

Ազգին և եկեղեցւոյ այս զգալի թերութիւնները լրացնելու թէ և ազգին համայն պատմագէտ ու իմաստասէր անձանց պաշտօնն է , մանաւանդ եկեղեցականաց , եկեղեցականաց կ'ըսեմք , վասնզի նոցա պաշտօնն է եկեղեցւոյ ու կրօնից օրէն հոգատարութեանը կամ կարգադրութեանը փոյթ տանիլ , և որ աւելին՝ այս մասին այն սուրբ ու նուիրական պաշտօնն ու պարտաւորութիւնը Ն. Սրբազնութեան Էջմիածնի վեհ . Կաթողիկոսին կը պատկանի կատարել , իրեն աշակիցներ գտնելով , և անշուշտ եմ որ

բանութենէ դատուելով՝ պապական եկեղեցւոյ յարեր է . թէպէտեւ պատճառը չլինէր , սակայն յայտնի է որ ներքին համադրմը չէ , այլ միաբանութեան կամ սրբազան Պատրիարքին գէմ՝ գլխաւորով սոյն տկար միջոցին գլխած է իբր վրէժանդութիւն : Յիշեալ վարդապետը կարող էր հեռանալ վանքէն և քաղաքէն՝ կըտրելով ամեն առնչութիւններ որոնք կրնան օտնկալ լինել ինքեան նոյն երկրին մէջ մնալոյ , և այլուր մեկնիլ իւր ունեւոր ընդունած վեղարով քան թէ պապական քօղով , և խղճահար մնալ սուրբ երկրին մէջ :

— Վանքէն ազգային Պատրիարքարան գրուած պաշտօնական և ուրիշ մասնաւոր նամակներ կը ծանուցանեն թէ՛ տեղացի ազգայիններէն մաս մը Պարոկիատան , մաս մը Ռուսաստան և մաս մ'ալ յառաջիկայ գարնան այլուր գաղթելու պատրաստուեր են գաւառին մէջ ապահովութիւն չըլլալուն համար . նոյնպէս Աղթամարայ տէր խաչատուր կաթողիկոսը Աղթամարայ վանքը նստել անկարելի դատելով հարստահարութեց պատճառաւ , վան մեկնելու պատրաստուեր է :

— Դարձեալ նոյն լրագրին մէջ կը կարդամք , թէ Սարգիս մէջ բանտարկեալ Չէյթուցեաց երկարատեւ կալանաւորութեան դատաւարատեւ լինելը ծանուցանող կրիկիոյ կաթողիկոսին մէկ հեռագիրը կ'իմացնէ եղեր նաեւ թէ Չէյթուցի վանահայր Սարգիս վարդապետը իւր վանքին կալուածոց տաւանորդի տուրքը չկարենալ վճարելուն վերայ , տեղական կառավարութեան կողմանէ շղթայի զարնուելով ի բանտ նետուեր է : Ատուած պէտէրէն պահէ : ԼՐԱԳԻՐ

— Հայրենիք իւր Դեկտ. 27 թուով կըսէր թէ , Յրնուզի գեր . Նիկողայոս արքեպիսկոպոսը այն օրը բանտէն հանելով ի պատրիարքարան պիտի զրկէն եղեր ընդ . երաշխաւորութեամբ , այժմ կ'իմանամք թէ Պատրիարքարան եկած է :

ՎԻՃԱԿԱԳԻՐ ՀԱՅՈՑ ՁՄԻՆՈՒՆՈՑ

Ազգային արձանագրութեանց ակնարկող ազգասէր անձ մի ցաւօք սրտի պիտի տեսնէ քաղաքիս Հայ ժողովրդեան թուական յետախաղացութիւնը . կարծես թէ բնութիւնը հակառակ կընեցողորմէ Հայ հասարակութեան վերայ , փոխանակ տարուէ տարի բաղմանալոյ , կընուաղի նոցա թիւը ինչէ ասոր պատճառը խիստ դիւ-

կըդ տնուին , առանձին չ'մտար : Թերեւս ներկայ Ս. Կաթողիկոսը առարկէ թէ նախորդը շատ բան չեն կատարած , միթէ ես պիտի կատարեմ , կամ թէ՛ իմ յաջորդներս թող կատարեն : Անցեալը մեկզի թողումք , վասնզի եթէ անցեալը չ'ենեք , վրաց դուռ և արևուր տեսարան մը կը բացուի մեր աչաց առջև . մեք միշտ ներկայն խորհելով՝ պէտք է ջանանք ազգին և իւր եկեղեցւոյ փառքն ու պարծանքն աւելցնող տնօրէնութեանց ձեռնամուխ ըլլալ , քանի որ կրօնական ազգ մը կըսեպունք շատ ազգաց առջև . մեզի համար ժամանակին սպասել կամ ծուլութեամբ անցնել մեր ժամերը , ուրիշ բան չեն նշանակեր , եթէ ոչ յետադիմութեան քայլ առնուլ : Մենք սպասելու պէտք չ'ունիմք օտարէն յոյս կամակնկալութիւն մեր ազգին յառաջադիմութեան համար . մեր յառաջադիմութիւնը մեր ձեռքն է , միայն թէ կամք ունենամք :

Ուրեմն թող ներուի մեզ ըսել թէ՛ մեր սոյն օրինաւոր առարկութեան նկատմամբ ազգիս այն ամեն անձանց թէ կը երանկան և թէ աշխարհական , որոնք ազգի և եկեղեցւոյ սիրոյն նախանձախնդիր և աստղաբաշխական արհեստին հմուտ են , խոնարհաբար նոցա խորին ուշադրութիւնը կը հրաւերեմք , ծանուցանելով նաեւ մեր յարգոյ ունիմք ընթերցողաց՝ որ եթէ դիտողութիւն մը ընող ըլլայ մեր սոյն յօդուածոյն , և հակասութիւն կամ սխալում նշմարէ , թող բարեհաճի մեզ հաղորդել , զոր սիրով կընդունիմք , միայն թէ ուղիղ ըլլան :

Չմիւռնիւ , 11 Դեկտեմբեր 1878 :

Սիմոն տէր Գառնիկեան :

